

MALATYA ALEVİ KÖYLERİNDE HALK HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ İNANİŞ VE UYGULAMALAR

BELIEF AND PRACTICES RELATED TO FOLK MEDICINE IN ALEVI VILLAGES OF MALATYA

MEVLÜT YILMAZ   *

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Halk hekimliği, halk kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Halk hekimliği, sos-yokültürel yapı içerisinde nesilden nesile aktarılır, sağlık-hastalık sistemine ilişkin geleneksel bilgi kaynaklı teşhis ve tedavi yöntemlerini içerir ve çeşitli korunma ve sağaltım uygulamalarına dayanır. Bu çalışmada, Malatya il ve ilçelerine bağlı köylerde ikamet eden Alevilerin, geleneksel halk hekimliği uygulamaları değerlendirilmiştir. Çalışmanın verileri nitel araştırma modelinin etnografik deseni bağlamında ve amaçlı örnekleme yöntemiyle otuz üç kaynak kişi ile gerçekleştirilen mülakatlar çerçevesinde elde edilmiştir. Araştırma alanından elde edilen bu veriler betimsel açıdan ele alınmıştır. Araştırmaya ilişkin tespit ve değerlendirmeler sonucunda Malatya köylerinde yaşayan Aleviler için geleneksel halk hekimliğine dair inanış ve uygulamalar gündelik yaşam kültürünün merkezi alanlarından biridir. Aleviler için özellikle bitkiler, otlar, hayvani ve madeni ürünler bağlamında oluşturulan sağlık-hastalık sistemi, doğaya atfedilen kutsallık bağlamında işletilmektedir. Bu açıdan kırsal yaşamın sürdürülebilir kılınmasında da sağlığa-hastalığa ilişkin geleneksel bilginin önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla diğer birçok alanın yanı sıra modern tıpta yaşanan gelişmeler her ne kadar geleneksel yapı üzerinde dönüştürücü etkiye sebep olsa da Aleviler arasında halk hekimliğinin varlığını devam ettirir bir görünüm sergilediği savunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Alevi Köyleri, Halk Hekimliği, İnanış, Uygulama, İnceleme.

Abstract

Folk medicine is an integral part of the folk culture. Folk medicine is transferred from generation to generation in the socio-cultural structure, includes diagnosis and treatment practices based on traditional knowledge of the health and disease system, and based on various prevention and treatment practices. In this study, traditional folk healing practices of Alevites residing in rural areas of Malatya city were evaluated. The research data were discussed in the context of the ethnographic pattern of the qualitative research model and was obtained through interviews with thirty-three participants using the purposeful sampling method. The data obtained from the research area were discussed from a descriptive perspective. As a result of the findings and evaluations regarding the research, it can be said that the beliefs and practices of traditional folk medicine constitute one of the central areas of daily life culture for the Alevi villagers living in Malatya. The health-disease system created for Alevi villagers in the context of plants, herbs, animal and mineral products are operated through

* Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, mevlutyilmaz@firat.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8982-6778.

the sanctity attributed to nature. In this respect, in making rural life sustainable can be concluded traditional knowledge regarding health and disease has an important place. Therefore, although the developments in modern medicine, as well as many other fields, have a transformative effect on the traditional structure, it can be argued that folk medicine seems to continue its existence among Alevi villagers.

Key Words: Malatya, Alevi Villages, Folk Medicine, Belief, Practice, Research.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca sağlık-hastalık konusu gündemde olmuş ve her toplum kendine özgü uygulamalarla çeşitli çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu bağlamda toplumlar alana/soruna ilişkin kendi imkânları dâhilinde belirli bir uyum geliştirmiştir. Sağlık-hastalıkla ilgili her toplumun ya da grubun tecrübe ettiği tutum ve davranışlar, kültürel kodlar, anlam örgüleri vardır. Sağlık-hastalık sistemi, sosyal yapı ve kültürel alan ile yakın bir ilişki içerisinde. Herhangi bir toplum, anlamlandırma sistemi, yaşam tarzı, kültürel değerler bakımından diğer toplumlardan farklılaşabilir. Bu durum sağlık-hastalık konusunda da kendini gösterir. Zamana, mekâna ve koşullara göre değişen dönüşen sağlık-hastalık anlayışı söz konusudur. Ancak toplumsal yaşamda edinilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan sosyokültürel, dinî, iktisadi değerlerin diğer bir ifadeyle geleneksel normların oluşturduğu bir yapının varlığı da günümüzde sosyal bir gerçeklik olarak durmaktadır. Ne kadar modern/postmodern kültürel kodlara bürünmüş olsa da geleneksel alandan gündelik hayata yansıyan gizli ya da aşikâr bir taraf hep bulunur. Zaten modern tıp ile geleneksel halk hekimliği uygulamaları arasındaki yöntem farklılığı da buradan beslenir.

Geleneksel halk hekimliği, son dönemlerde özellikle antropologlar, halk bilimciler ve sosyologlar tarafından araştırma konusu hâline getirilmiş ve bu alanda ciddi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok batı toplumunda bu alanda önemli araştırmalar yapılarak tıbbi folklor, tıbbi antropoloji ve sağlık/tıp sosyolojisinin gelişimine de önemli katkılar sunulmuştur.

Bu araştırma, Malatya Alevi köylerinde halk hekimliği bağlamında değerlendirilen çeşitli inanış ve uygulamaları konu edinmektedir. Çalışmada, Malatya örneği üzerinden günümüzde özellikle kırsal kesimde yaşayan Alevi vatandaşların sağlık-hastalık kültürel sistemi içerisinde konumlanan geleneksel bilgilerinin temel nitelikleri ve bu bağlamda geliştirilen teşhis ve tedaviye ilişkin uygulamaların/yöntemlerin neler olduğu sorunsalından hareket edilmektedir. Bu bağlamda öncelikle halk hekimliği kavramı açıklanmakta, halk hekimliğinin ortaya çıkışı, gelişimi ve temel özellikleri ve araştırmanın metodolojik yönelimi hakkında bilgiler verilmektedir. Daha sonra, Malatya Alevi köylerinde halk hekimliğine bağlı inanış ve uygulamalara dair alandan elde edilen veriler değerlendirilmekte ve sonuç kısmında da araştırmaya ilişkin tespitlere yer verilmektedir.

1. Halk Hekimliği

Hastalık evrensel, hasta olmak ise kültürel. Her toplum kendine has kültürel niteliklere uygun sağlıklı olma yollarını araştırır ve bu konuda farklı uygulamalar geliştirir. Sağlık-hastalık, tanı, teşhis ve tedavi yöntemleri sosyokültürel alan içinde kendine önemli bir alan oluşturur. Bu, sağlık sistemiyle alakalı neden sonuç ilişkileri, uygulanan yöntemlerin tümüyle sosyokültürel karakteristikler taşımasından kaynaklanır (Maden, 1990, 361). Halk tıbbi, yüzyıllar boyunca süren deneyimler çerçevesinde en geniş bağlamda öğrenilen, faydalanılan ve sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaklara bilgi ve yöntemleri aktarılan bir sistem olarak görülebilir (Sever, 2015, 181-182).

Halk tıbbi, iki temele göre ele alınır. Bu tür tababetin kökü ve kaynağı toplumlar ve köylü zümrelerin uygulamalarında yer alır ve doğayla, toprakla haşır neşir

olan insanların bir ürünüdür. Ayrıca halk tıbbı belli bir ihtisas alanına dâhil doktorlar ya da tıp bilim adamlarından öte diğer bir zümreyi karşılar. Çünkü bu zümrenin inanç sistemi ile uygulamalar ortaklaşadır. Hastalıklar konusundaki tutum ve inançlar geleneksel ve halk tıbbı bağlamında değerlendirilir (Türkdoğan, 1968, 33-34).

H. Ahmet Maden'in yapmış olduğu araştırmaya göre, geleneksel sağlık-hastalık sisteminde sağlık doğal, doğaüstü ve toplumsal çevre ilişkiseliliğinin iyi ve dengeli yürütüldüğünün göstergesi olarak kabul edilir. Hastalık da kötülük ve dengesizlik olarak anlaşılmaktadır. Korunma ve iyileştirme çevreyle kurulacak ilişkilerin dengeli tutulmasına dayanır. Sağlık-hastalıkla ilgili teşhis ve tedavide kültürel koşullar merkezi önemdedir. Korunmada bireysel çaba ve uygulamalar temel davranış biçimidir. İlk başvuru ve yardım alınacak kişiler en yakınındakilerdir. Uygulanan yöntemlerin sözlü gelenekle aktarılan ve deneyimlere dayanan baskın bir yönü vardır. Yani daha çok usta-çırak ilişkisi ve gayriresmi eğitim vasıtasıyla devam ettirilir. Değişen iklim ve kültürel şartlar, teşhis, tedavi ve korunma uygulamalarının da farklılaşmasına yol açar. Halk tababeti uygulayıcıları toplumsal sistem içerisinde saygın bir konuma sahiptir (Maden, 1990, 361-362). Halk hekimliği, her toplumun uyguladığı geleneksel tanı ve tedavi yöntemlerini kapsar. Bu uygulamalar sosyokültürel ve coğrafik koşullar altında toplumlar arasında da farklılaşmayı beraberinde getirir. Pertev Naili Boratav (2013,139) halk tıbbını, halkın kıt imkânlar ya da farklı nedenlerden ötürü profesyonel doktorlardan yardım alamayınca ya da yardım istemeyince hastalığın belirlenmesi ve iyileştirmek için uyguladıkları yöntem ve işlemlerin tümü olarak değerlendirir.

Daha genel bir ifade ile halk hekimliği, halk arasında vuku bulan hastalık-sağlığa ilişkin uygulanan metotların ve hastalık hakkındaki geleneksel görüşlerin bütünü olarak görülür (Yoder, 1975, 23). Halk hekimliği daha çok kırsal yaşamda nesilden nesile aktarılan inanç alanına, değerlere ve kültürel öğelere ilişkin geleneksel bilgiler vasıtasıyla hastalığa çözüm üretme usullerini içerir (Kızılcıçelik, 1996, 76).

Halk tıbbı ve hekimliği, sağlık-hastalığa ilişkin geleneksel bilgi ve pratiklerin uygulanmasına dayanır. Bu yönüyle ortaya çıktığı çevrenin/toplumun ortak değeridir. Yani herhangi birinin hastalık ya da sağlık konusunda bildiği her şey diğerleri tarafından bilinir ve paylaşılır. Hastalık-sağlık hakkındaki inanç ve pratikler geleneksel yapı içinde ortaya çıkar ve gelişir.

Halk hekimliği, "halk tıbbı (folk medicine) / yerel tıp (ethnomedicine) / halk sağaltmacılığı/iyileştiriciliği (folk healing)" gibi isimlerle kullanılır. Sağlık ve hastalık hakkında geleneksel uygulamaların bir sonraki nesillere aktarılmasıyla yeniden üretilen sözlü geleneği içinde barındırır ve bağlı bulunduğu kültürel yapının da önemli bir bölümünü teşkil eder. Hastalığa dair iyileştirme yöntemleri kuşaktan kuşağa aktarılır ve biriken geleneksel bilgilerin sonucu olarak halkın kullanımına sunulur. Alışkanlıklar, eylemler ve tecrübeler geleneksel bilginin temelini oluşturur ve üyeleri az veya çok bu bilgi stoklarının farkındadır. Çünkü ortaya çıkabilecek hastalık durumunda tedavi için kullanılacak ürünlerin tümü toplumsal deneyim bağlamında oluşturulur (Kaplan, 2011,151).

Halk hekimliği, Amerikan Halkbiliminde batıl inanç olarak isimlendirilen şeylerin önemsiz ya da ikincil bir türü veya halk inancı anlamı taşır. Bireyden bireye dönemden döneme çeşitlenen etkin ve yaşayan nitelikler, benzer seviyede durağan bir tedavi etme inancının, genel bir davranış biçimine dönüşmesidir. Halk tıbbı, doğal ve doğaüstü uygulamalar çerçevesinde değerlendirilir. Doğal bitkiler ve ilaçlar yardımıyla uygulanan yöntemlerin yanı sıra doğaüstü uygulamalarla yani sihir ve büyü vasıtasıyla gerçekleştirilen tedavi şekilleri halk hekimliğinin temelini oluşturur (Hufford, 2007, 73-77). Rastgele bir motif ya da bireysel tercihten öte toplumda edinilen ve önceki kuşaklardan yeni nesillere aktarılan irrasyonel değer yargılarından temel halk hekimliğinin belirli uygulayıcıları, iyileştirme tarzları ve seremonilere dayanan

bir yapısı vardır ve bu yönüyle toplumsal bir kurumdur (Türkdoğan, 1965, 46).

Sağlık-hastalık konusunda antropologlar, halk bilimciler ve sosyologlar yüzünün çeşitli bölgelerinde yaşayan halkların kültürleriyle hastalık-sağlık sistemleri arasında yakın bir ilişki olduğuna ilişkin birçok araştırma gerçekleştirebilir. Bilimsel açıdan hastalık-sağlık arasındaki yakın bağlantı bir dizi faktör çerçevesinde açıklanır. Öncelikle toplum içindeki hasta, birey olarak toplumun bir üyesidir. Hasta olmadan birey, toplumsal sistemde belirli bir rol ve görev yerine getirirken hasta olduktan sonra toplumsal ilişkileri sınırlanır ve ifa ettiği rol ve beklentilerde sorumluluk üzerinden kalkar. Bu bakış açısıyla hastalık, sosyal ilişkilerde azalış, hastanın toplumsal konumundan kaynaklanan fonksiyonları yerine getirememe ve gayriiradi olarak mesuliyetsizlik biçimidir (Türkdoğan, 1965, 47). Sağlık-hastalık, toplumların kültürel değerleriyle sıkı bir ilişki içindedir. Hastanın tutum ve davranışları, inançları büyük oranda yaşadığı sosyal çevrenin kültür ve değer sisteminden etkilenir. Toplumların bu türden niteliklerini bilmeden sağlık-hastalık sistemleri hakkında olumlu sonuçlar elde edilemez. Kültür, hastalık tipinin tayininde önemli bir etkidir. Dolayısıyla halkın sağlık ve hastalık konusundaki düşüncelerini, eylem tarzlarını toplumun sosyokültürel yapısından ayırmak doğru bir yaklaşım olmaz (Türkdoğan, 1968, 33). Kültürel faktörler hastalığın dağılımında önemlidir. Beslenme adetleri, değerler, inanç yapıları ve teknolojik yapı, birey ve toplum sağlığı konusunda temel değişkenlerdir. Halk hekimliğinde aile ve diğer yakınlar sağlık-hastalık konusunda öneri, teşhis, tedavi ve danışmanlık işlevi üstlenir. Tedavide sözlü gelenekten gelen deneyimlenmiş uygulamalar yönlendirici ve pekiştirici rol üstlenir. Halk hekimliğinde yardımlaşma ve dayanışma bağları güçlüdür. Sağlık ve hastalığa ilişkin bilgi ve yöntemler az ya da çok toplum üyelerince bilinir, yani bu konuda anonim bir yapı vardır. Bu bakımdan sosyokültürel yapı ile tam bir bütünlük söz konusudur (Maden, 1990, 363).

2. Halk Hekimliğinin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Temel Nitelikleri

Halk tıbbi ilk insanın doğa olayları karşısındaki takındığı tavır ve ilişki tarzlarından doğar. Sihir ve büyü temel önemdedir. Bu anlayışta evrenin ezeli düzenin bozulması ya da kurulması, iyi-kötü güçler düşüncesiyle açıklanırdı. İyi-kötü güçlerin bireye tesir etmesiyle birlikte büyücüler, Şamanlar doğaüstü varlıklarla bağlantı kurarlardı. Dinsel unsurların ve sihrin yönlendirdiği geleneksel yapılarda hastalık; insan bedenine harici öğelerin dâhil olması ve bunların neden olduğu kötülüklerle açıklanırdı. İşte halk hekimliğinin temelleri de kötülüklerden korunmaya yönelik düşünülmüş çareler bağlamında atılmıştır (Türkdoğan, 1968, 34).

Don Yoder (1975, 24)'e göre, halk hekimliği, köylü kültüründen hareketle gelişim gösterir. Halk tıbbında, sağlık-hastalık konusundaki geleneksel pratikler dış dünyadan uzak coğrafi şartların çetin olduğu bölgelerde, dini açıdan daha katı mezheplerde ve erkeklerden çok kadınlar arasında yaygınlık gösterir. Halk tıbbı, halkın inancı, örf-adetleri, kültürel değerlerinden doğal olarak ortaya çıkar ve gelişir.

Halk hekimliği ya da geleneksel tıp özellikle iki yerleşim biriminde sıklıkla kullanılır. İlki geleneksel kır toplumlarıdır ki, buralarda birincil ilişkiler egemendir ve akrabalık bağları güçlüdür. Geleneksel kır toplumlarında halk hekimleri toplum tarafından onay görürler. Bir diğeri ise kentsel alanların yoksul bölgelerinde halk tıbbi uygulamalarına rastlanmaktadır. Çünkü bu alanlar genelde kırdan göçen kesimlerin yoğunlukla ikamet ettiği yerlerdir. Göçle gelenler geleneksel pratiklerin kentte yeniden üretilmesinde işlevsel bir rol üstlenirler (Özçelik, 2002, 100). Bu bakımdan halk tıbbının genellikle kırsal kesimlerde etkin kullanım alanına sahip olduğu ve kırsal bölgelerde yaşayanlara kesimlere sağlık-hastalığa dair inanç ve uygulamaların, coğrafi koşullar, kolay erişilebilirlik, doğallık, maliyetinin düşüklüğü gibi faktörler bağlamında kırsal bölgelerde daha yaygınlık taşıdığı söylenebilir.

Halk hekimliğinde hastalıkların tanı ve tedavi süreçleri modern tıpla aynı

seyri izlemez. William Halse R. Rivers (2004)'ın vurguladığı üzere, toplumların hastalık konusundaki düşünce ve algıları, tedavi süreçlerinin tayininde de etkilidir. Bu bakımdan örneğin nazar ve ilişkili uygulamalar, halk hekimliği kapsamında ve bağlantılı inanç sisteminin yani yerel kozmolojinin bir parçası olarak görülmelidir. Diğer bir ifade ile nazar, sağlık-hastalık ile ilgili olduğu kadar inanç alanıyla da bağlantılıdır. Mesela Anadolu'da insan, hayvan, bahçe vb. canlı-cansız varlıkların göze/nazara gelebileceği korkusu ile gerçekleştirilen uygulamalar büyük oranda nazar kaynaklı hastalık inancından beslenir. Aslında burada halk tababeti örneği olarak nazarlık pratiklerinin bireyin hastalıktan korunmasını ve sağlıklı olmasını amaç edindiği söylenebilir (Kaplan, 2020, 419).

Halk tıbbı birkaç açıdan modern tıptan ayrılır: Öncelikle, herhangi bir toplumda sağlık-hastalık ilgili zümrenin ortaklaşa malıdır. Endüstrileşme seviyesine göre yayılım alanı değerlendirilir. İkinci olarak, halk tıbbında hastalık-sağlığa dair en küçük bir bilgi dahi diğer üyelerce bilinir. Halk hekimliğinde tıbbın kaynaklarına ilişkin bilgi, deneyim ve inançlar geniş ölçüde yitirilmiş olmasına karşın inanç, usul ve yöntemler geleneksel sistem içinde kök salmıştır. Bu anlayışta bireyden bireye, kuşaktan kuşağa aktarılan biçimsel olmayan yöntemler vardır. Üçüncü olarak da halk hekimliği uygulamaları, diğer kültürel öğelere paralel öğrenilme kapasitesine sahiptir (Türkdoğan, 1968, 34).

Halk tıbbında bilimsel bilgi gerektiren nedensellik bağları yerine inanç, yaşı ve deneyime dayalı geleneksel bilgi ve yöntemler önemli rol oynar. Modern tıpta ise profesyonel organizasyon, hiyerarşik yapılanma, teknik uzmanlaşma ve bilimsel bilgiye bağlılık söz konusudur. Geleneksel tıbbi uygulamalarda modern uzmanlaşmadan söz edilmese bile, aslında kendi içinde bir uzmanlık gerektirdiği açıktır. Örneğin Anadolu'daki "ocaklık" müessesesi incelendiğinde kendi içinde uzmanlaşmanın varlığı daha net anlaşılacaktır (Kaplan, 2010, 33).

Halk tıbbında sağlık-hastalık uygulamaları temsil edilen halkın kültürel öğeleriyle bütünleşmiştir. Korunma, tanı ve tedavi için bireysel çaba ve uygulamalar yaygın davranış biçimidir. Aile, komşu, akraba grubu ile halk hekimleri, ilk başvuru yeri ve yardım kaynağıdır. Bu konudaki geleneksel bilgi resmi olmayan eğitim vasıtasıyla sonraki kuşaklara aktarılır. Halk tıbbı uygulayıcılarının toplumda ve geleneksel sağlık-hastalık sisteminde statüleri değerlidir. Halk hekimliği, halk arasında kendi inanç ve uygulamalarını sürdürme eğilimine sahiptir. Efsaneler, rivayetler, yaşanmış olaylar ve tecrübe edilmiş yöntemlerin yol gösterici ve pekiştirici rolü vardır. Uygulamalar doğal, doğaüstü ve kültürel öğelerden yardım alınarak geliştirilir (Maden, 1990, 362-364). Orhan Acıpayamlı (1989, 1)'ya göre halk hekimliğinin amacı, kullanılan maddî ve manevî araçlar vasıtasıyla halk sağlığını korumak, hastaların sağlıklı bireyler haline gelmelerine yardımcı olmaktır. Halk hekimliğinin temeli ise, halkın sağlığı Yaratıcı'nın insanlara verdiği en büyük hediyedir, biçimindeki inançtan beslenir.

Alevi-Bektaşî kültüründe de halk hekimliği uygulamaları yani sağlık-hastalık sisteminde yer alan sağaltım yöntemleri daha çok ocak kültürü ve şifa ocakları dolayımında gerçekleştirilir. Ocak denilince akla belirli bir hastalıkla uğraşan/işlem uygulayan aile gelir. Bu ailede iyileştirme faaliyetleriyle hemhal olan bireylere de ocaklı adı verilir. Bu kişi, sağaltım kudretini kan bağı vasıtasıyla ailesinden alır. Bu amaca yönelik herhangi bir eğitim-öğretim süreci söz konusu değildir. Sadece belirli bir ocaklının soyundan gelmek kâfidir (Acıpayamlı, 1968, 5).

Alevi köylerinde halk hekimliği ve ilişkili uygulamaları doğrudan konu alan bazı araştırma ve incelemeler dikkat çeker. "Mansur Baba Soyundan Gelen Bir Şifa Ocağı: Şah Pabucu" başlıklı çalışma da Eskişehir, Odunpazarı ilçesine bağlı Yahnikapan yöresinde yapılan alan araştırmasına dayanır. Mansur Baba soyundan gelen ve ondan aldıkları izinle şifa ocağını günümüze kadar sürdürdüklerini belirten Şah

Pabucu hizmetçisi Mansurlar sülalesi, çeşitli hastalıkları tedavi etme yetisine sahip olduklarını ifade eder. Şifa ocağı bulunan köy evinde sağaltım işlemi gerçekleştirilir. Ocağın bulunduğu ahşap dolabın kapağına niyazda bulunulur. Ocak yastığı ile çeşitli dualar ve niyazlar bağlamında hastalıkların tedavi edildiğine inanılır (Büyükokutan Töret, 2019, 127-128).

“Hamza Baba Ocağı’na Bağlı bir Sağaltma Ocağı: Bektaş Dede” başlıklı araştırma Manisa Akhisar ilçesinde bulunan Beyoba köyünde gerçekleştirilmiştir. Burada hem Bektaş Dede türbesi, hem de aile soyundan gelen ocaklı ve şifa ocağı, çevredeki halk tarafından ziyaret edilir, sağaltım için ocağa başvurulur ve şifanın buradan geleceğine inanılır. Bektaş Dede Şifa Ocağında daha çok dinsel-büyüsel halk tıbbı yöntemleri uygulanır. Örneğin Dedenin çarığı ile hastaların ve onların çamaşırlarının sıvazlanması bu uygulamalardan biridir. Yine ocaktan verilen şeker, tuz, ekmekek, kül gibi maddelerin hastanın evinde çeşitli biçimlerde kullanması da örnek uygulamalardır (Kumartaşlıoğlu-Duymaz, 2012, 311-312).

Bir diğer araştırma ise “Kütahya Alevi Köylerinde Sağaltma Ocakları” başlığını taşır. Bu çalışmada gelişigüzel bir biçimde farklı köylerden kaynak kişiler ile görüşmeler gerçekleştirilerek veriler elde edilmiştir. Alevi köylerinde şifa ocaklarının daha çok dinsel ve sihirselsel yöntemlerle hastalıkları iyileştirme yolunu tercih ettikleri belirtilir. Tedavilerde üçlemelerin ve iğne, bıçak, kül ve kırmızı örtü gibi nesnelere kullanıldığı saptanır. Bu tür uygulamaların daha çok eski Türk gelenekleriyle ilişkili olduğu vurgulanır (Baysan, 2013, 273-274).

“Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Hamzalı Köyü Babuç Türbesi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme” başlıklı araştırma ise Kırıkkale ili Sulakyurt İlçesine bağlı Hamzalı köyünde gerçekleştirilmiştir. Burada bulunan Babuç Türbesi, hastalığına şifa arayan dualarının kabul olmasını isteyen Alevi köylülerin ziyaret ettiği bir yerdir. Türbede ocaklı kadın tarafından sağaltım yapılmaktadır. İrvasalama yöntemiyle birçok deri hastalığı tedavi edilmektedir. Yine merkeze bağlı Hasandede köyünde Pabuç ocağı vardır. Ocaklı, aynı köyde türbesi bulunan ve Alevi kültüründe Hasan Dede’ye ait olduğuna inanılan bir pabuçla yüz felci, yel, ağrı-sızı gibi hastalıklar iyileştirilmektedir (Atay, 2023, 173-174).

Genel olarak Alevi köylerinde halk hekimliği uygulamaları bağlamında alana katkı sunan bu çalışmaların daha çok Alevi kültürünü oluşturan Ocak, Dede, Ocaklı, Şifa ocağı gibi temel yapılar bağlamında gerçekleştirilen sağlık-hastalık kültüründe de yer alan usullerin incelendiği söylenebilir. Bunun yanında Malatya Aleviliğini konu alan gerek kırsal yerleşim birimleri gerekse de kent merkezinde gerçekleştirilen araştırmalar da vardır. Araştırmaların bir bölümü Aleviliği genel nitelikleri ve değişimi bağlamında, bazıları daha özel konular dolayımında incelemiştir. Örneğin “Sosyal Bütünleşme Sürecinde Malatya Aleviliği” başlıklı eser, Aleviliğin inanç ve gelenek boyutunun Malatya’da nasıl algılandığı, algıların nasıl farklılaştığı ve bu farklılıkların yarattığı söylemlerin etkiselliği üzerinde durmaktadır (Dönmez, 2016). Bunun yanında Malatya yöresi Aleviliğini dini inanç boyutuyla ele alan lisansüstü çalışmalar da mevcuttur (bkz. Özbakır, 2010; Gaspak, 2017; Güleş, 2018). Ayrıca bazı çalışmalar da sosyo-kültürel boyut ve sosyal kontrol kavramları çerçevesinde sosyolojik bakış açısıyla Malatya Aleviliğini konu almaktadır (bkz. Gür, 2022; Akboyraz, 2022; Bitirmiş, 2022).

Malatya Alevi köylerinde gerçekleştirilen bu alan araştırmasında ise yörenin çevre koşullarına, bitki örtüsüne dolayısıyla biyolojik çeşitliliğine dayalı sözlü gelenekle günümüze kadar taşınan sağlık-hastalık sisteminde yer alan, iyileştirmeye/sağaltmaya yönelik bitkiler, otlar, hayvani ürünlerden/nesnelere oluşan, bunun yanında dinsel-büyüsel uygulamaları da kapsayan köylü halk tarafından gündelik hayatın akışı içerisinde kullanılan bilgilerin genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu

bağlamda halk tıbbı ve halk hekimliğine ilişkin uygulama ve yöntemler kaynak kişilerin yaklaşımları özelinde ele alınmakta ve bu çerçevede özellikle Alevi köylerinde yaşayanların bakış açıları betimsel olarak sunulmaya çalışılmaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Don Yoder (1978) ve David J. Hufford (2007) ve Orhan Acıpayamli (1989)'nın sınıflandırmalarında yer alan halk tıbbına ilişkin geleneksel halk hekimliği uygulamaları bağlamında ele alınmaktadır. Alan araştırması çerçevesinde halk arasında yaygın kullanım alanına sahip geleneksel sağlık-hastalık yöntemleri kapsamındaki veriler değerlendirilmektedir. Bu bakımdan çalışmanın temelini oluşturan veriler, 2020-2021 yıllarında Malatya ili ilçelerine bağlı köylerde gerçekleştirilen uygulamalı çalışma kapsamındaki gözlemlere ve mülakatlara dayanmaktadır.² Araştırma evrenini Malatya ili ilçelerine bağlı köyler oluşturmaktadır.³ Bu araştırma evreninden hareketle, Malatya iline bağlı 9 ilçeden (Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Yazıhan) 19 Alevi köyünde (Harunuşağı, Ören, Onar, Suçeğin(Taşköprü), Koyuncu, İsaköy, Ermişli, Ağılbaşı, Dedeyazı, Esiköy, Köylü, Basak, Ballıkaya, Kozdere, Kozluk, Alvar, Bıdır, Başören ve Fethiye köyleri) amaçlı örnekleme ile 20 kadın 13 erkek kaynak kişiyle konuya ilişkin mülakatlar gerçekleştirilerek veriler elde edilmiştir. Bu veriler nitel araştırma modelinin etnografik deseni bağlamında değerlendirilmiştir. Nitel araştırma, toplumsal yaşamda belirli kalıpları ve ilişki yapılarını anlamak ve açıklamak amacıyla gerçekleştirilen görüşmeler, katılımcı gözlemler ve literatüre ait verilerin bir araya getirilmesi, analiz edilmesi ve yorumlanmasına dayanır (Tracy, 2020, 24). Nitel araştırmacılar katılımcıların çalışılan bir durum ya da sorunu deneyimledikleri *doğal ortamlarından* hareketle incelemeyi ve veri toplamayı tercih ederler. Nitel araştırmanın en temel özelliklerinden biri de insanlarla doğrudan görüşerek, onların bağlamları içinde nasıl hareket ettikleri, davranışlarının gözlemlenmesiyle ayrıntılı veri toplayabilmektir. Etnografik desen ise bireylerin veyahut grupların geniş kültür paylaşma davranışları konusunda bilgi edinme sürecini kapsar (Creswell-Creswell, 2021, 181-183). Bu bağlamda Malatya ili sınırları içindeki kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan Alevi köylülerin, halk kültürünün önemli bir bölümünü oluşturan halk hekimliği ve ilişkili uygulamalar çerçevesinde elde edilen veriler, betimsel açıdan ele alınmaktadır.

4. Malatya Alevi Köylerinde Halk Hekimliği: İnanış ve Uygulamalar

Malatya, Doğu Anadolu Bölgesinin batısında yer alan ve sekiz yüz binden fazla nüfusa sahip bir ildir. Malatya merkez hariç on üç ilçesi ve beş yüze yakın kırsal yerleşim birimi vardır. Bu yerler içerisinde ilçelere göre dağılım gösteren yüz doksandan fazla Alevi köyü mevcuttur. Araştırma kapsamına alınan dokuz ilçeye bağlı on dokuz Alevi köyü olarak seçilen tüm kırsal yerleşim alanları Alevi kültürü açısından önem taşıyan birimlerdir. Geleneksel Anadolu Aleviliğinin sürdürülmesi bakımından da özgün değerlere sahip alanlar araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda halk hekimliği konusunda daha fazla bilgi çeşitliliği sunan Alevi köylerindeki kaynak kişiler özellikle çalışma kapsamına alınmıştır.

Araştırma alanında Alevi nüfusun bağlı olduğu birçok ocak mevcuttur. Ka-

2 "Malatya İlinde Biyolojik Çeşitliliğe Dayalı Geleneksel Bilginin Belirlenmesi Projesi" (2020-2021) TC.Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar (DKMP) Genel Müdürlüğü ve Kalınma Bakanlığı Projesi. Buradan Malatya ili ve ilçe köylerinde uyumlu ve keyifli bir çalışma ortamı oluşturdukları için gerek çalışma ekibimize gerekse bizlerle samimi görüşmeler yapan kaynak kişilere teşekkür ediyoruz.

3 Proje, Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar XV. Bölge Müdürlüğü, Malatya Şube Müdürlüğüne bağlı proje ekibi tarafından, belirli birtakım nedenler çerçevesinde, seçilen Malatya ilinin 13 ilçesine (Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanşol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazıhan ve Yeşilyurt) bağlı 60 köyde (Evren) gerçekleştirilmiştir. Biyoçeşitliliğe dayalı geleneksel bilginin derlenmesine yönelik yürütülen araştırma kapsamında Malatya ilinde toplamda yaklaşık 300 kişi ile mülakatlar yapılmış ve veriler toplanmıştır.

lender, Ağuiçen, Derviş Cemal, Üryan Hızır, Dede Garkın, Sultan Sinemilli, Terzi Koca, Baba Mansur, Hubyar Ocağı, Gülşen Ocağı, Seyyid Kızıl Deli Ocağı, Şah İbrahim Veli ve Şeyh Hasan Ocağına bağlı talipler bu yörede bilinen ocaklardır. Çalışmaya dâhil edilen yerleşim birimlerinde farklı ocaklara mensup insanların da bir arada yaşadığı gerçeği dikkate alınarak araştırma sürecinde tespit edilen verilere göre, Akçadağ ilçesine bağlı Ören’de iki ocak vardır: Ağuiçen ve Derviş Cemal ocakları. Yine buraya bağlı Harunuşadı köyü Sultan Sinemilli Ocağına mensuplardır. Ayrıca Ören’de Terzi Koca Türbesi olarak bir ziyaret yeri de mevcuttur. Arapgir ilçesine bağlı Onar köyünde sekiz yüzyıla yakın tarihi nitelikte bir cem evi vardır ve bu yöredeki Aleviler Şeyh Hasan Ocağına bağlıdır. Ayrıca Arguvan ilçesi sınırları içerisinde bulunan Ballıkaya köyü de Şah İbrahim Veli Ocağına bağlı bulunur. Bu köyde Vayloğ Dede ve Karadirek ziyareti de önemli mekânlardır. İmam Zeynel Abidin Türbesi ise Battalgazi ilçesinde ziyaret edilen inanç yerlerindedir. Yine Yazıhan İlçesinde bulunan Dede Garkın Ocağına bağlı Alevi köylüler mevcuttur. Bunun yanında bu ocağa bağlı Aleviler, Kuluncak ilçesinde yer alan Alvar, Bıdır ve Başören köylerinde de vardır.

Yine Arguvan ilçesine bağlı İsaköy ve Hekimhan’a bağlı Kozdere köyünün bir bölümünde de Dede Garkın Ocağına mensup Aleviler vardır. Arguvan’da Zeynel Abidin (Mineyik) Ocağı ve buraya bağlı Fethiye’de ise Teslim Abdal Ocağı, Hacım Sultan ve Ali Seydi Sultan Ocakları mevcuttur. Yine bu yörede, Seyyid (Ali Sultan) Kızıldeli türbesi, Abusef Dede mezarı ve Hızır’ın sofraya serdiği yer; İsaköy’de ise Gani Baba ve Divane ziyaretleri, Ermişli köyünde İmam Cafer Türbesi, Emir Dede ve Ali Baba ziyareti; Koyuncu köyünde ise Karataş ve Tek Öküzle Çift Süren Güzergâhı ziyaretleri önemlidir. Bu ve buna benzer Aleviliğe dair kutsal kabul edilen alanlar, özellikle halk tıbbının dinsel-büyüsel uygulamalarında önemli bir yere sahiptir. Nazar, göz değmesi, siğil düşürme, çeşitli yaraların teşhis ve tedavi sürecinde daha çok dua ve büyüsel işlemler, yerleşim biriminin ocaklı kabul edilen dedeler aracılığıyla gerçekleştirilir. Hastalıkların tedavisinde türbelerin ziyaret edilmesi de yine önemli bir diğer usul olarak değerlendirilir.

Halk hekimliğinde hastalıkların büyük çoğunluğunun nedenleri geleneksel inanç sistemiyle ilişkilidir. Maddi ve manevi olarak sınıflandırılan hastalık sebepleri birçok dengesizlikten kaynaklanabilir. Tedavi amaçlı birçok uygulamanın var olduğu da bir gerçektir. Özellikle kırsal yaşamda köylüler kendi çabalarıyla çeşitli hastalıkların teşhisi ve tedavisi amacıyla benimsedikleri birtakım süreç ve uygulamalar söz konusudur (Sever, 2015, 185). İnsanoğunun ortaya çıkışından bugüne dek toplumlar hastalıklarla sürekli mücadele içinde bulunmuş, iyileşme adına birçok yol denemiş ve bu konuda birçok iyileştirici uygulama geliştirmiştir. Bunlar ilaçlarla iyileştirme, dinsel-büyüsel işlemlerle, dinsel işlemlerle, ameliyat ile ve karışık iyileştirme yöntemleri biçiminde bir ayrıma tabi tutulur (Acıpayamlı, 1978, 11).

Toplumlar sağlık-hastalık konusunda sosyokültürel yapı ile etkileşim içinde kendilerine özgü çözümler üretirler. Halk tıbbında çeşitli iyileştirme uygulamalarına rastlamak mümkündür. Bunlar doğal ve dinsel-büyüsel halk hekimliğine dair usullerdir. Öncelikle Malatya Alevi köylerinde yaşayanların gelenek ve göreneklerine bağlı olarak günümüze dek sürdürdükleri doğal halk tıbbı içerisinde değerlendirilen ve bitkiler, otlar ve hayvani ürünlerden hareketle gerçekleştirilen sağlık-hastalık uygulamaları sistematik olarak değerlendirilir. D. Yoder (1978) ve D. J. Hufford (2007)’un halk tıbbına ilişkin bu sınıflandırmalarının yanında Orhan Acıpayamlı (1989)’nın halk hekimliğinde temel sağaltım yöntemleriyle ilgili sınıflandırması bu konuda değerli katkılar sunar. Acıpayamlı (1989, 2) ırvasa yoluyla, parpılama yoluyla, dinsel yolla, bitki kökenli emlerle, hayvan kökenli emlerle ve maden kökenli emlerle sağaltma işlemlerini tasnif eder. Bu araştırmada ise Malatya Alevi köylerinde halk hekimliği bağlamında ortaya çıkan yöntem ve uygulamalar daha çok bitki, ot ve hayvan kökenli emlerle ve son olarak da dinsel-büyüsel yolla gerçekleştirilen tedavi şekilleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

4.1. Bitki Kökenli Sağaltmalara İlişkin Uygulamalar

Don Yoder (1975, 25-28) tıbbın doktorlardan eski olduğunu vurgular. Halk tıbbının iki çeşidi üzerinde durur: Doğal halk tıbbı ve dinsel-büyüsel halk tıbbı. Birincisi halk hekimliğinin büyük bir bölümünü kapsar. Halk, doğadan elde edilen bitkilerin özellikle otların, iyileştirici gücü olduğuna inanırlar. Sonbaharda veya kutsal günlerde tarlada, ormanda otlar toplanır ya da bahçelere dikilir. Ayrıca otlarda uzmanlaşan kişilerde mevcuttur. Sadece bitkiler değil aynı zamanda madeni ve hayvani maddelerinde halk arasında kullanımı yaygındır. Kil, çamur, havyan ve insan idrarı ve pisliği, havyan organları, kurşun, demir gibi maddeler sıklıkla kullanılır. Dini ve büyü yoluyla sağaltım uygulamaları ise eski dönemlerden beri vardır. Halkın geleneksel ya da kültürel seviyede hastalıkları tedavi etmede bazı sözcükleri, muskaları, nazarlıkları ve fiziksel hileleri kullandığı günümüzde de bilinir.

Köylü halkın hangi hastalıkları bildiği, bunları nasıl adlandırdığı, bu hastalıklara ne tür ilaçlar yapıldığı ve hangi tedavi usullerinin uygulandığı konusu son derece karmaşık ve bölgeden bölgeye farklılıklar gösteren bir mesele olarak kabul edilir (Yasa, 1962, 254). Malatya Alevi köylüleri ve bu bağlamda kırsal yaşamda öncelikle bitki temelli sağaltım/iyileştirme uygulamalarının önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir ve bu halk hekimliğinin de kaynak noktalarından birini teşkil eder. Bu bağlamda kaynak kişiler, geçmişten edindikleri bilgi ve tecrübeleri, doğada kolaylıkla bulabildikleri bitkilerden, otlardan hareketle iyileştirmeye çalışmışlardır.

Örneğin iç hastalıkları arasında değerlendirilebilecek ishal tedavisinde papatya kaynatılıp suyu tüketilir (KK. 5)⁴, kabızlık tedavisinde ise yörenin en önemli tarım ürünü olan kayısı kullanılır. Özellikle kükürt yakılmış kapalı bir ortamda belirli bir süre bekletilen kayısılardan akan şıra tüketilerek kabızlık giderilir. Ayrıca çiğ olarak da kayısı yemek kabızlığa iyi geldiği bilinir. Zeytinyağı içmek de kabızlık tedavisinde kullanılır (KK. 7, 10, 16, 24).

Anadolu Aleviliğinde doğa ve onun uzantılarının kutsal olduğuna ilişkin güçlü bir inanç vardır. Bu açıdan Alevi inanisinde doğanın sürdürülebilirliğine ve şifa niteliğine önemli bir vurgu mevcuttur. Alevi köylüler arasında geleneksel halk hekimliğine ilişkin bilgiler hem herkese aktarılan ve bilinen yapısı hem de uygulama yönü bakımından halk tıbbının odağında yer almıştır. Bunun için kırsal yaşamda bitkiler ve otlarla hastalıkları sağaltacak, yaralara derman olacak uygulamaları sıklıkla kullanılmaktadırlar.

Sarı kantaron yağı diz vb. ağrılar için ve bunun yanında yara ve yanık tedavisinde kullanılır (KK. 1, 2, 13, 25, 26). Yörede, yara iyileştirici olarak ebeğümeci, sıgırdili, gibi bitkilerden elde edilen lapalar yaranın üzerine çekilir (KK. 1, 2, 14, 15, 24, 33). Civanperçeminin sarıçiçeklerini kanayan yaralara çekerler (KK. 5). Damarlı ot, “hava yaprağı” olarak bilinen (*plantago*) bitki yaprağı yaralara çiğ olarak çekilir (KK. 8, 17, 27, 30). Menengiç ağacının sakızı yaralara çekilir (KK. 21, 24, 27) Kırk sigil otu lapa yapılarak yaralara çekilir (KK. 22, 23, 25, 26). Sütleğen otunun sütü yara ve çatlaklara damlatılır yara iyileştirici olarak kullanılır (KK. 33). Bu türden uygulamalar yörede Alevi olmayan halk tarafından da genelde bilinmektedir. Çünkü halk tıbbına dair bilgilerin herkes tarafından bilinme uygulama olanağı yüksektir.

Yine köylerde yaşayan Alevi vatandaşlar cilt hastalıkları için ısırğan otu (KK. 1, 2) kullanılırlar. Ayrıca ısırğan otu çiğ olarak diz bölgesinde ağrıyan yerlere vurularak (KK. 18) diz ağrıları tedavi edilmeye çalışılır. Öksürük kesici olarak yoğun olarak dut pekmezi tüketilir (KK. 3). Bunun yanında öksürük için melhem/mahlep ağacının olgun meyveleri çiğ olarak tüketilir (KK. 5, 21). Nane yarpuz kaynatılır,

⁴ Araştırma kapsamında kendileriyle görüşmeler gerçekleştirilen kaynak kişiler metin içinde KK.1. KK.2. KK.3. KK.4. gibi numaralandırma sistemiyle kısaltmalar kullanılarak verilmiştir. Kaynak kişilere ilişkin detaylı bilgilere makale sonunda yer verilmiştir.

suyu tüketilir (KK. 18).

Çıban ve benzeri iltihaplı yaraları deşmek/iyileştirmek için pişirilmiş soğan çekilir (KK. 3, 8, 12, 13, 20, 33). Çıbanı deşmek için yarpuz suda kaynatılır ve lapa yapılır çıbana çekilir (KK. 12). Katırtırnağı bitkisi çiğ olarak çıbanın üzerine çekilir, bekletilir ve çıban kendiliğinden boşalır (KK. 29). Yoğurt ile hamur hazırlanır tavada pişirilir ve çıban üzerine çekilir (KK. 31). Uykusuzluğa, sinirleri yatıştırmaya papatya kaynatılır ve suyu tüketilir (KK. 4). Papatya çayı ayrıca sağlıklı yaşam amaçlı da kullanılır (KK. 21, 31). Alıç çiçeği taze dallarıyla kaynatılarak suyu kalp rahatsızlıkları için tüketilir (KK. 4). İdrar söktürücü-iltihap kurutucu olarak sığırkuyruğunun sarıçiçekleri kurutulur, kaynatılarak suyu tüketilir (KK. 5) ve turp yaprağı çiğ olarak yenir. Böbrek taşı düşürmek için iğde ağacının meyveleri günde birkaç tane su ile birlikte tüketilir” (KK. 29).

Yörede “haşılık otu” olarak bilinen sütleğenin sütü akrep yılan sokmalarında tedavi amaçlı ısırılan bölgeye birkaç damla damlatılır (KK. 6). Ayrıca ceviz yaprağı dövülerek lapa haline getirilir ve akrep yılanın ısırıldığı bölgeye çekilir (KK. 30).

Kırıklarda yumurta ve zeytinyağı karışımı sürülür, temiz bir bezle sarılır ve düzgün iki tahta arasına sabitlenir (KK. 6). Kırık tedavisinde siyah üzüm çekirdeği dövülerek veya zeytin çekirdeği ile birlikte dövülerek kırık olan bölgeye çekilir, iki gece beklenir (KK. 10, 25, 26).

Mide yanması ve yaralarının tedavisi amacıyla aç karna dut pekmezi tüketilir (KK. 9, 24). Altın otu çay gibi demlenerek suyu içilir (KK. 25, 26). Kulak ağrıları için çiğ sarımsak konur ya da anne sütü damlatılır (KK. 22, 23). İncirin, sütleğenin sütü birkaç damla şiğillere damlatılarak tedavi edilir (KK. 22, 23, 25, 26).

Mayasıl tedavisi için acı şeylerden uzak durulur, ayrıca “çalba otu” da denilen sığırkuyruğu yaprakları kaynatılır lapa yapılır ve basur olan bölgeye çekilir (KK. 18). Isırgan otu, kaynatılarak suyu prostat tedavisi için tüketilir ayrıca prostat tedavisinde çakşır tohumları suda kaynatılır suyu tüketilir ya da tohumları çiğ olarak yenir (KK. 13).

Yörede astım rahatsızlığı tedavisinde “koyungözü” olarak bilinen papatya çiçeği kurutulur, kaynatılarak suyu tüketilir (KK. 11, 12) Nefes darlığı için alıç ağacının kökleri kaynatılarak suyu tüketilir (KK. 21). Nefes açıcı olarak nane ve yarpuz da kaynatılarak suyu kullanılır (KK. 22, 23). Karadut pekmezi ağız yaralarına sürülerek tedavi edilir (KK. 11, 28, 30).

Pir ardıç ağacının meyvesi kaynatılarak suyu tüketilir (KK. 30). Derme yaralarına meşe külü ile inek sütünün kaymağı karıştırılır ve merhem elde edilir, günde iki defa yaraya sürülür (KK. 15). Alevi inancında ardıç, meşe ve çam ağaçlarına kutsallık atfedilir. Ardıç ağacına Pir sıfatının verilmesi Alevi inancının bir yansımasıdır. Çünkü Alevi-Bektaşilikte Pir, inanç sisteminin kurucusudur. Eski Türk inancında kayın ağacından sonra ikinci kutsal ağaçın ardıç olduğuna inanılır. Bu inanışın on beşinci yüzyıldan sonra Pir Hacı Bektaş Veli'nin Velâyetnamesinin yazımından sonra Alevi-Bektaşî geleneğine geçtiği belirtilir. Hacı Bektaş Veli her zaman ardıç ağaçlarının altında oturmuş ve Abdallarıyla birlikte Hırka Dağı'na çıkarak orada ateş yakarlar, kendini-aşma (transe) durumuna geçerek sema yaparlarmış (Mélikoff, 2009, 134).

Şeker hastalığı tedavisinde şeker düşürücü olarak çiğ acı badem tüketilir (KK. 21), ayrıca yavşan otu kurutulularak çay gibi demlenir ve suyu tüketilir yine meşe pelitleri çiğ olarak tüketilir (KK. 24). Işgın bitkisi/yemişi çiğ olarak tüketilir (KK. 25, 26, 27, 32). Bunun yanında ışgın kökü kaynatılarak suyu şeker düşürücü olarak kullanılır (KK. 28). “Mamık” adı verilen yabani erik, marmeladı yapılarak tüketilir (KK. 33).

Ayva yaprağı kurutulur, çay gibi demlenerek soğuk algınlığın da kullanılır (KK. 11, 22, 23).“Punk” olarak bilinen yarpuz kaynatılarak suyu küçük çocukların sancılarını gidermek amacıyla tüketilir (KK. 13). Ayrıca yosun ısıtılarak çocukların gazı alınması amacıyla bir beze sarılarak çocuğun karın bölgesine çekilir (KK. 29). Yavşan otu kaynatılarak suyu tüketilir ve sancılara iyi gelir (KK. 32). Dağ çayı, kuşburnu çayı, sumak tohumlarından çay (yörede toplanıp kurutulan doğal, organik ürünler) soğuk algınlığı, grip tedavisinde kullanılır (KK. 13, 17, 19, 20, 22, 23, 28, 29, 30, 32). Yörede halk hekimliğine ilişkin bitki ve ot kökenli tespit edilen inanış ve yöntemlerden hareketle Alevi köylüler, doğanın ve biyolojik çeşitliliğin kendilerine bahsettiği her türlü imkanı geleneksel bilgiler ışığında kullanmaya, hastalıkları tedavi etmeye ve böylelikle tabiatla uyumlu bir şekilde yaşamaya özen gösterdikleri söylenebilir. Araştırma alanında bitki kökenli tespit edilen inanış ve uygulamaların Sünni halk tarafından da yoğunlukla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu tür inanış ve sağaltım usullerinin izleri Eski Türk inanç sistemlerinde de görülür.

4.2. Hayvan Kökenli Sağaltmalara İlişkin Uygulamalar

Bitkiler ve otlar bağlamında gerçekleştirilen doğal iyileştirme yöntemleri kırsal yaşamın önemli bir parçası olduğu toplumsal bir gerçekliktir. Bunun yanında hayvanlardan da şifa geleceğine duyulan inancın yansımaları olarak sözlü gelenekten beslenerek hastalığa çare bulma mücadelesi Alevi köylüler arasında yaygın olarak karşılık bulmaktadır.

“Yoğurt suyu tüketilir” (KK. 32).

“Saç çıkması için çökelek suyu kaynatılır, bir beze dökülür ve baş bölgesine sarılır” (KK. 16).

Bu durum hayvansal ürünler bağlamında gerçekleştirilen tedavi yöntemlerinin daha çok yörede halk hekimliğinde gündelik hayatta basit bir biçimde uygulanabilen ve bu konuda çok derin bilgilere sahip olmaya ihtiyaç duyulmayan işlemlerin gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Hayvan kaynaklı sağaltım işlemlerinde ölmüş ya da diri hayvanlar kullanılır. Hayvan organının bir parçası, organın tümü ya da hayvanın gövdesi işlemler için kullanılabilir. Bu tür tedavi işlemlerinde kullanılan hayvan bölümleri şöyledir; öd, eş, göbek bağı, derisi, kılı, içi boşaltılmış tavuk, kirpi eti, kuyruk, tüy vb.dir (Acıpayamalı, 1978, 11). Alevi köylüler arasında da hayvan kökenli tedaviler için benzer yöntem ve işlemlerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Fırşık” denilen küçükbaş hayvan yavrularının karın altı bölgesinden elde edilen parça kurutulur, kavanozda ekşitilerek doğal peynir mayası elde edilir” (KK. 13, 15, 28, 31).

“Siğilleri yok etmek için atkuyruğu kılları ile siğiller bağlanır, belirli bir süre sonra kendiliğinden siğil düştüğü belirtilir” (KK. 9, 13, 15).

“Böbrek taşı düşürmek amacıyla tavuk kursağı kurutulur, dibekte dövülür ve un haline getirilir, su yardımı ile tüketilir” (KK. 22, 23).

“Boğmaca tedavisi için kara eşek sütü bir kaşık içirilir” (KK. 13).

“Mayasıl tedavisi için genç kirpi eti pişirilerek yedirilir “ (KK. 10, 11).

“Kulağı ağrıyan küçük bebeklere fare eniği zeytinyağına konur, belirli bir müddet bekletildikten sonra bir-iki damla bebeğin kulağına damlatılır” (KK. 9).

“Verem tedavisinde kaplumbağa eti pişirilip yenir”(KK. 13).

“Kısırlık tedavisi için hasta kişi koyunyününden yapılmış yataklarda yatırılır, yine yün çoraplar giydirilir” (KK. 6).

Hastalık sürecinde yöredeki insanlar şifa aramak ve bulmak amacıyla alışılmış uygulamaların dışında nadir olarak uygulanan yöntemleri de tercih edebilmektedir. Bu süreçte kimi zaman iyileşme kullanılan hayvansal ürünün kimyasal niteliklerinin olumlu yansımaları şeklinde belirirken kimi zaman da tiksindirme yöntemiyle de vücudun tepki verilmesi biçiminde sağaltma gerçekleştirilebilmektedir.

4.3. Dinsel-Büyüsel Yolla Gerçekleştirilen Sağaltmalara İlişkin Uygulamalar

Acıpayamlı (1978: 12)’ya göre, halk hekimliğinde dinsel yolla gerçekleştirilen iyileştirmenin temelinde Yaratıcıya, ruhlara, totemlere yalvarmak vasıtasıyla hastalığa sebep olana arazların yok edilmesi ya da yola getirilmesi işlemleri bulunur. Büyüsel yolla sağaltma işlemlerinde ise taklit etme ve temas kurma işlemlerinin gerçekleştirilmesi temeldir. Büyüsel taklit, temas ve her ikisinin karışımı uygulamalar, hastalığa neden olan canlı, cansız ve olayları yok etmede veya zararsız hale getirmede kullanılır.

Malatya’nın kırsal bölgelerinde yaşayan Alevi köylülerin de geleneksel bilgi bağlamında dinsel-büyüsel halk hekimliğine ilişkin uygulamaları söz konusudur. Bunlar içerisinde sağaltım amaçlı dinsel-büyüsel işlemlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu işlemlerde Alevi Ocakların ve Dedelerin önemli bir misyon üstlendiği söylenebilir. Malatya Alevi köylerinde geleneksel tedavi yöntemleri uygulanarak hastalara şifa dağıtılmaktadır. Bunun için Çakma yarısı ocağı, siğil kesme ocağı gibi ocaklar mevcuttur. Örnek vermek gerekirse:

“Çakma yarısı” denilen yaralar için ocağa gidilir. Yüzde çıkan kerme bağlayan sulu ve sepicî yaralar için köyün ocaklısı Feyzi dedeye götürülür, dede üfleyip tükürerek dua okur” (KK. 9).

Benzer bir biçimde Eskişehir ili Seyitgazi ilçesine bağlı Akın mahallesinde bulunan Alevi Türkmenlerin oluşturduğu ve doktorlar caddesi olarak nitelendirilen bölgede ocaklar ve ocaklılar üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Burada bulunan Temre Ocağı’nda da vücutta çıkan kaşıntılı, sepicî küçük kabarcıklar şeklindeki yaralar geleneksel yöntemlerle ocaklı tarafından iyileştirilir (Büyükokutan Töret ve Söğüt, 2023, 147).

Halk arasında siğil denilen çoğunlukla ellerde ve vücudun belirli bölgelelerinde görülen kabartılı ve serpilebilen bir cilt hastalığıdır ve genelde ocaklılara başvurularak tedavi ettirilir. Tedavi sürecinde ip, tükenmez kalem ya da ağaç dalları kullanılabilir. Malatya Alevi köylerinde de benzer işlem ve araçların kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Yine insanlarda siğil tedavisi için hayvan dalağına okunan arpalar yerleştirilir ve toprağa gömülür, bunlar çürüyünce siğillerinde düşeceğine inanılır. Ayrıca siğiller köyün ocaklıları tarafından Miristan’da sabit kalemle yazılır” (KK. 13, 22, 23, 24).

Köylü halk arasında dinsel-büyüsel pratikler olarak nazar ve ilişki uygulamaları da temel öneme sahiptir. Bu bağlamda Malatya Alevi köylerinde, halkın nazarı tanımlama biçimleri açıklayıcı değere sahiptir.

“Düz yolda gidersen ortada hiçbir şey yokken bir şeyler olur, o zaman nazar değmiş deriz”(KK. 22).

“Mesela bahçede bir gün çalışıyorum. Kaynanası vardı arkadaşın, kadın bana bir bakış atar atmaz yere düştüm. Yine dayımın bir tayı vardı. Ekin içerisinde yayılıyordu. Ahıra girer girmez can verdi. Bu göz olduğunu, istememezlik, hasutluk gibi durumları gösterir” (KK. 26).

“Daha çok renkli gözlülerin nazarı değdiği; onlardan iyilik gelmediği *kötülük geldiği*; onlar baktılar mı her şeyi yok edebilecek güce sahip olduğu söylenir”(KK. 24).

“*Örnek* verilirse birinin ineği geçti çanta iri, süt açısından verimli daha sonra hastalandığında filan kişi gördü de ondan oldu, nazarı değdi, derler” (KK. 23).

Eski dönemlerden günümüze kadar Doğu ve Batı toplumlarında büyüün ve nazarın kötü etkilerinin olduğuna inanılır ve korunma amaçlı önleyici bilgiler kullanılır. Neolitik Çağda taştan ya da fildişinden oyularak kuş biçimine sokulmuş boncukların bulunması ve balta şeklinde amuletlerin varlığı bu dönemlere dayandırılabilir bir inanın olduğunu gösterir (Koşay, 1956: 86).

Nazar inancında nazarı değenler kokusu, sesi ama özellikle de bakışlarıyla kem etkilere sebep olan kişilerdir. Onların bakışları “zehirli bir ok” gibi karşısındakilere saplanır. Bu kişiler yalnızca bir bakışla insana hastalık bulaştırabilir. Bu türden zan altında bulunanlara insanlar hayvanlarını da göstermezler. Örneğin Anadolu’da mavi gözlüler bu konuda zan altındadırlar. Eksiklik ya da farklılık sahibi, olası hasediyle dolmuş gözlerini kullanarak oluşturduğu bir tür sihir gibi de değerlendirilebilir. Nazar açısından büyümekte olan bir bebek/çocuk, doğurgan bir kadın veya ruhu ve bedeni yapılaşmamış, olgunlaşmamış olanlar nazara açık bünyelerdir. Nazar, özellikle barındırdığı fazlalık ya da farklılıklarla göze çarpan, göz alıcı, imrenti oluşturmaya açık olana yönelir (Taburoğlu, 2017, 13-16).

Köylüler açısından nazardan korunma ve nazar değen hastanın iyileşmesi için bir dizi uygulama hayata geçirildiği tespit edilmiştir. Bunlar;

“Nazar değmemesi, bebeğin göze gelmemesi için iğde ağacı dalı delinir. Bebeğin beşiğine asılır”(KK. 23).

“Göz değmemesi için iğde ağacının dalları ve at nalı eve, bahçeye vb. yerlere asılır”(KK. 30).

Alevi Türkmen kültüründe iğde ağacının nazarlık olarak kullanımı da söz konusudur. İğde dikenli yapısı nedeniyle nazara karşı koruyucu bir niteliğe sahiptir. Altay şamanlarındaki inanış Erlik ve kötü ruhların dikenli çalılara yaklaşmadığına yöneliktir (Anohin, 2006, 4). Bu inanış bağlamında nazarın kötü etkilerinden korunmak amacıyla köylüler arasında kullanım alanı bulmaktadır.

“*Üzerlik otunu* tohumlarıyla (Aşkar tohumuyla) beraber göze karşı, evlere vb. yerlere asarız.” (KK. 13, 18, 26).

“Nazar için kurşun dökeriz. Ayrıca üzerlik otunu ateşe atarız ve kokusunu/dumanını nazar olan kişiye verilir. Yani göze gelen kişiye tütsü çekilir.” (KK. 13, 22).

“Nazar değen kişinin geldiği yolda ayağının altından toprak alınır, ateşe atılır, gözü çıka denir.” (KK. 22).

Anadolu’nun birçok yöresinde üzerlik bitkisinin nazardan koruduğuna dair güçlü bir inanç vardır. Yanan ateş üzerine tohumlarının koyulmasıyla ortaya çıkan güzel kokulu dumanın kötü ruhları uzaklaştırıcı etkisi olduğuna inanılır. Tüten ot, ya

kişi üzerinde ya da kişinin bulunduğu evin içerisinde dolaştırılarak uygulanır. Alevi köylüler arasında Hz. Ali'nin atını bu otlarla beslediğine de ilişkin de yaygın bir inanç söz konusudur (Özkan, 2012, 58).

Sonuç

Sağlık-hastalık kültürü, toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda halk hekimliği inaniş ve uygulamaları geçmişten günümüze geleneksel bilgi çerçevesinde aktarılmaya devam etmektedir. Halk hekimliğinin gerek doğal gerekse dinsel-büyüsel birçok öğeyi günümüzde de içinde barındırdığı söylenebilir. Kırsal toplumlarda doğa ile yakın temasın ya da iç içeliğin varlığı, sağlık-hastalık konusunda teşhis ve tedavi süreçlerinde de beraber hareket etmeyi gerektirir. Bu bakımdan pek çok iyileştirme yönteminin kullanılması bu alanda uygulama örneklerinin çoğalmasına ve kültürel açıdan da çeşitlenmesine imkân sunar.

Aleviliğin doğayı, hayvanları, ağacı, bitki ve otları kutsal kabul eden inanç sistemi, araştırma alanında halk hekimliğine dair tıbbi uygulamaların şekillenmesinde de temel öneme sahiptir. Gerçekleştirilen araştırma çerçevesinde halk arasında doğaya karşı güçlü bir hoşgörünün varlığı hemen göze çarpar. Alevi köylüler açısından kırsal yaşamda bitki, ot ve hayvan kökenli halk hekimliğinin yanı sıra dinsel-büyüsel yöntemlerin halk tarafından bilindiği, korunmaya çalışıldığı, gelecek nesillere aktarıldığı, ancak modern tıptaki gelişmeler nedeniyle yeni kuşaklar arasında geleneksel halk tıbbına olan yönelimin zayıfladığı değerlendirilir. Bunun altında yatan temel sebepler arasında kırdan kente göçler, kentleşme, sekülerleşme, dijitalleşme, bireyselleşme sıralanabilir.

Bitki kökenli iyileştirme yöntemlerinde Malatya yöresinin biyolojik çeşitliliği önemli oranda belirleyici niteliktedir. Köylüler sözlü gelenek vasıtasıyla günümüzde de bu tür uygulamalar bağlamında hastalıklardan korunma, sağlıklı kalabilme becerisini kazanmış durumdadır. Yörede doğal olarak yetişen sarı kantaron, ısırgan, sığırdili, katırtırnağı, çakşır, damarlı ot gibi otlar ve ışkın, sumak, kuşburnu, papatya, sütleşen gibi bitkiler kullanılarak tedavi işlemleri gerçekleştirilirken alıç, pir ardıç, iğde ve menengiç ağaçlarının meyve, çiçek ve sakızlarından hareketle de çeşitli sağaltma işlemleri uygulandığı görülür. Hayvansal ürünler temelli sağaltmaya ilişkin de yöre halkının çeşitli inaniş ve uygulamaları mevcuttur. Kaplumbağa, kirpi, tavuk gibi çeşitli hayvanların hastalıkları iyileştiriciliğine dair inaniş bağlamında bu hayvanların etinden, yününden ya da belirli parçalarının kullanılmasıyla tedavilerin geliştirildiği söylenebilir. Halk hekimliğine ilişkin uygulamalar genelde kendisine saygı gösterilen, hürmet edilen yaşlı Alevilerden oluşur. Bunun için de araştırmada görüşülenlerin yaş ortalamasının 67-68 olması şaşırtıcı değildir. Yörede halk hekimliği açısından özellikle dinsel-büyüsel işlemlerin gerçekleştirilmesinde ise Ocak kültürünün, Dedelik kurumunun işlerliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Alevi Dedeleri başta olmak üzere yaşlı nüfus genelde gençlerin geleneksel içerikli konulara ve hatta Alevi inancının gerektirdiği birçok ritüele karşı da ilgisiz kaldığından yakındır. Bundan dolayı, toplumsal açıdan halk hekimliği inaniş ve sağaltım biçimlerinin öğrenilmesi, korunması ve bu bağlamda sürdürülebilir kılınmasında konuya ilişkin belirli sınıflandırmalar altında geleneksel bilgilerin toplanması, kaydedilmesi ve saklanarak gelecek nesillere aktarımı elzem bir durum olarak karşımıza çıkar.

Kaynaklar/References

- Acıpayamlı, Orhan. "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri" *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 26/1-2, (1968): 1-9.
- Acıpayamlı, Orhan. "Acıpayam'da Halk Hekimliği". *A.Ü.DTCF Antropoloji Dergisi* 11 (1978): 11-16.

- Acıpayamlı, Orhan. “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”. *Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri*, 13-25 Kasım, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. (1989).
- Akboyraz, İsmail. *Fethiye (Yazihan/Malatya) Yöresi Aleviliği*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya. 2022.
- Anohin, Andrey Viktoroviç. *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, (Çev. Z. Karadavut ve J. Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları. 2006.
- Atay, Yasemin. “Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Hamzalı Köyü Bapuç Türbesi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme”, *Edep Erkan*, 3 (2023): 173-186. <https://doi.org/10.59402/EE003202307>
- Bayatlı, Osman. *Şifalı Otlar ve Lokman Hekim*. İzmir: Bergama Kültür Sanat Vakfı Yay. 1989.
- Baysan, Münire. “Kütahya Alevi Köylerinde Sağaltma Ocakları”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 6, (2013): 273-286.
- Bitirmiş, İsmail Sefa. *Alevilikte Sosyal Kontrol Aracı Olarak Düşkünlük ve Musahiplik: Malatya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya. 2022.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilgesu Yay. 2013.
- Büyükokutan Töret, Aslı ve Söğüt, Zülal. “Eskişehir Seyitgazi İlçesi Akın Mahallesi’nde “Doktorlar Caddesi”. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 17 (Haziran 2023): 129-159. <https://doi.org/10.46250/kulturder.1269875>
- Büyükokutan Töret, Aslı. “Mansur Baba Soyundan Gelen Bir Şifa Ocağı: Şah Pabucu”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 92 (Aralık 2020): 127-142. <https://doi.org/10.34189/hbv.92.008>
- Creswell, John W. ve Creswell, J. David, *Araştırma Tasarımı - Nicel, Nitel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Çev. Ed. Engin Karadağ), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Dönmez, Mehmet. *Sosyal Bütünleşme Sürecinde Malatya Aleviliği*, Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2016.
- Gaspak, Ayhan, *Malatya Yöresi Alevilerinin Dini İnanç ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma (Arguvan Örneği)*, Doktora Tezi, Elazığ, 2017.
- Güleş, Mahmut. *Dede Garkın Ocağı (Malatya Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa. 2018.
- Gür, Mehmet. *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Malatya Akçadağ Yöresinde Alevilik*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya. 2022.
- Hufford, David. “Halk Hekimleri”, (Çev. Mustafa Sever), *Milli Folklor*, 19/73, (2007), 3-80.
- Kaplan, Melike. “Halk Hekimliğinde Holistik Bütüncül Yaklaşım: Üzerlik Otu (Pegannum Harmala) Örneği”, *TCF Dergisi* 60/1, (2020), 415-430.
- Kaplan, Melike. “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, *Millî Folklor*. 23/91 (2011): 150-156.
- Kaplan, Melike. *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın-Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma*, Doktora Tezi, Ankara. 2010.

- Kızılcelik, Sezgin. "Geleneksel İyileştiriciler" Üzerine Bir Araştırma. *Birikim Dergisi*/83(1996):76-83.
- Koşay, H. Z. Etnografya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer, *Türk Etnografya*/1 (1956): 86-90.
- Kumartaşlıoğlu, Satı, Duymaz, Ali .”Hamza Baba Ocağı’na Bağlı Bir Sağaltma Ocağı: Bektaş Dede”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63 (Ocak 2013): 311-320.
- Maden, H. Ahmet. "Geleneksel Sağlık-Hastalık Sisteminin Özellikleri", *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi* 33/1-2 (1990): 361-364.
- Melikoff, İrene. *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe* (Çev. T. Alptekin) İstanbul Cumhuriyet Yay. 2009.
- Özbakır, Akın. *Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaş İnançlarının Tespit ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ. 2010.
- Özçelik, Nurşen Adak. *Sağlık Sosyolojisi*, Kadın ve Kentleşme. İstanbul: Birey Yay. 2002.
- Özkan, Şeyda. *Anadolu Türk Folklorunda Bitki Adlarının Veriliş Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Konya. 2012.
- Sever, Mustafa. "Folk Medicine, Folk Healing".*Akademik Bakış* 9/17 (2015): 181-192.
- Taburoğlu, Özgür. *Nazar Başkası Nasıl Görür?* Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2017.
- Tracy, Sarah, J. *Qualitative Research Methods Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact* (Second Edition). John Wiley and Sons, Inc, 2020.
- Türkdoğan, Orhan. "Türk Köy Sosyolojisine Yardımcı Olması Bakımından Medikal Sosyoloji, Saha ve Problemleri". *Sosyoloji Konferansları*, 0/6 (1965): 45-59.
- Türkdoğan, Orhan. "Erzurum Bölgesinde Tıbbi Tedavinin Sosyo-Kültürel Safhaları". *Türk Etnografya Dergisi*, 0/11(1968): 33-46.
- Yasa, İbrahim. "Türkiye’de Halk Sağlık Folkloru ve Bazı Meseleleri". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 17/3, (1962): 251-301.
- Yoder, Don. "Halk Tıbbı ve Modern Tıp". (Çev. S. Y.ve A. G.), *Folkloru Doğru*, 43(1975): 23-29.

Kaynak Kişiler

Metin içinde yer alan kaynak kişilerin künyeleri aşığıdaki gibidir:

- KK.1. Lütfiye Yaman, okuryazar, yaşı 65, ev hanımı, Arapgir/Suçeyin
- KK.2. Ziyet Bakır, okuryazar değil, 66, ev hanımı, Arapgir/Suçeyin
- KK.3. İbrahim Polat, ilkokul, yaşı 75, emekli, Arapgir/Onar
- KK.4. İlhan Toraman, okuryazar değil, yaşı 82, emekli, Arapgir/Onar
- KK.5. Ayten Özkan, ilkokul, yaşı 68, ev hanımı, Kale/Kozluk
- KK.6. Bayram Aktaş, okuryazar, yaşı 87, çiftçilik, Kale /Kozluk

- KK.7. Cafer Tuna, okuryazar, yaş 80, çiftçilik, Arguvan/Koyuncu
- KK.8. Fatime Akkol, okuryazar, yaş 75, ev hanımı, Arguvan/Koyuncu
- KK.9. Emine Uyar, Okuryazar değil, yaş 76, ev hanımı, Arguvan/Ermişli
- KK.10. Abbas Gürbüz, ilkokul, yaş 64, emekli, Arguvan/Ermişli
- KK.11. Hasan Hüseyin Çelik, Lise, yaş 64, muhtar, Arguvan İsaköy
- KK.12. Tamam Dinçer, okuryazar, yaş 72, ev hanımı, Arguvan/İsaköy
- KK.13. Sultan Peköz, okuryazar, yaş 77, ev hanımı, Akçadağ/Harunuşağı
- KK.14. Kemal Kaplan, ilkokul, yaş 47, muhtar, Akçadağ/Harunuşağı
- KK.15. Zeynep Atasoy, okuryazar değil, yaş 72, ev hanımı, Akçadağ/Ören
- KK.16. Birol Çirkin, Ortaokul, yaş 60, Muhtar/Esnaf, Akçadağ/Ören
- KK.17.Sela Yıldırım, ilkokul, yaş 71, ev hanımı, Yazıhan/Fethiye
- KK.18. Salman İnce, ortaokul, yaş 63, emekli, Yazıhan/Fethiye
- KK.19. Hatun Şener, okuryazar değil, yaş 75, Ev hanımı, Darende/Ağılbaşı
- KK.20. Rıza Aktan, ilkokul, yaş 59, çiftçilik, Doğanşehir/Dedeyazı
- KK.21. Akif Eken, ilkokul, yaş 57, emekli, Doğanşehir/Dedeyazı
- KK.22. Fatma Mecid, okuryazar değil, yaş 75, ev hanımı, Kuluncak/Alvar
- KK.23. Hüsna Mecid, ilkokul, yaş 50, ev hanımı, Kuluncak/Alvar
- KK.24. Kenan Uluk, okuryazar, yaş 88, çiftçilik Kuluncak/Bıcır
- KK.25. Nuriye Yıldırım, ilkokul, yaş 56, emekli, Kuluncak/Başören
- KK.26.Muharrem Yıldırım, ortaokul, yaş 67, emekli Kuluncak/Başören
- KK.27. Fatma Güven, okuryazar değil, yaş 70, ev hanımı, Doğanşehir/Eskiköy
- KK.28. Sakine Ateş, okuryazar değil, yaş 76, Ev Hanımı, Hekimhan/Köylü
- KK.29. Selver Arayıcı, okuryazar, yaş 77, Ev Hanımı, Hekimhan/Basak
- KK.30. Sevriye Fırat, lise, yaş 60, emekli, Hekimhan/Ballıkaya
- KK.31. Gülsüm Kocaman, ilkokul, yaş 75, Ev Hanımı, Hekimhan/Ballıkaya
- KK.32. Rabia Adıgüzel, ilkokul, yaş 65, Ev Hanımı, Hekimhan/Kozdere
- KK.33. Mercan Yener, ilkokul, yaş 67, Ev Hanımı, Hekimhan/Kozdere.

